

ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİSİNDE BİLİMSEL REALİZM VE YAPI KAVRAMI *

Dr. Öğr. Gör. Klevis Kolasi

Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi
ORCID: 0000-0002-4278-4945

Öz

Yapı kavramı hem sosyal teorinin hem de Uluslararası İlişkiler (Uİ) teorisinin kilit kavramlarından biri olduğu halde, tanımı üzerindeki anlaşmazlık sürmektedir. Bu anlaşmazlığın temelinde, sadece metodolojik tercihler değil, yapıyı kavramsallaştırmanın altına yatan ontolojik sorunlar yatmaktadır. Uİ teorisinde yapı kavramı sosyal teorideki tartışmalar ışığında yeniden kavramsallaştırma konusunda Alexander Wendt'in yaklaşımı öne çıkmıştır. Wendt yapıyı kavramsallaştırma konusunda yapılanma teorisine dayanırken, onu Bhaskar'ın çalışmalarıyla ilişkilendirilen bilimsel realizmden türeyen yapı kavrayışını içerecek biçimde geniş olarak yorumlamıştır. Bu makale, Wendt'in varsaydığı bilimsel realizm ve yapı kavramı arasındaki ilişkiyi sorunsallaştırarak, bilimsel realizmden türetilen bir yapı kavramsallaştırmasının zorunlu olarak yapılanma teorisindeki gibi yapı ve failin karşılıklı bağımlılığını savlayan bir yapı kavrayışına götürmeyeceğini öne sürmektedir. Çalışma ayrıca farklı yapı kavramsallaştırmaları altında farklı ontolojik varsayımların yattığının altını çizerek, bilimsel realizmin katmanlı ontoloji kavrayışı sayesinde indirgemeci olmayan bir yapı kavramsallaştırmasının geliştirilmesi konusunda Uİ'de önemli olanaklar sunduğunu gösterme çabasıdır.

Anahtar Sözcükler: Yapılanma Teorisi, Bilimsel Realizm, Sosyal Yapı, Katmanlı Ontoloji, Uluslararası İlişkiler Teorisi

Scientific Realism and the Concept of Structure in International Relations Theory

Abstract

Despite the concept of structure is regarded as one of the key concepts in both social theory and International Relations (IR) theory, the dispute over its definition continues. On the foundation of this dispute lie not only methodological preferences, but also the very ontological problems underlying the conceptualizations of structure. In IR theory Alexander Wendt's approach to reconceptualizing the concept of structure in the light of the debates in social theory has come into prominence. While Wendt in his endeavor to conceptualize structure is based on the theory of structuration, he broadly interprets it as including as well the structure conception deriving from scientific realism associated with Bhaskar's work. This article, by questioning the relationship between scientific realism and the concept of structure as conceived by Wendt, suggests that a conceptualization of structure derived from scientific realism does not necessarily lead to a conception of structure that envisages the mutual dependence of structure and agency as found in the theory of structuration. The article also underlines the different ontological assumptions underlying different structure conceptualizations and tries to show that scientific realism, due to its conception of a stratified ontology, offers important possibilities for the development of a non-reductive structure conceptualization in IR.

Keywords: Structuration Theory, Scientific Realism, Social Structure, Stratified Ontology, IR Theory

---

* Makale geliş tarihi: 03.05.2018
Makale kabul tarihi: 17.09.2018

Uluslararası İlişkiler Teorisinde Bilimsel Realizm ve Yapı Kavramı*

Giriş

Uluslararası İlişkiler (UI) disiplininde yapı kavramının kavramsallaştırılması büyük ölçüde sosyal teori alanındaki tartışmalardan etkilenmiştir. Yapı kavramı sosyal bilimlerin en temel kavramlarından biri olduğu halde, sosyal teoride en yoğun teorik tartışmalar yaratan ve tanımı üzerindeki anlaşmazlığı sürdüren kavramların başında gelmektedir (Porpora, 2015: 96; Özdemir, 2011; Scott, 2001: 77). William Sewell'in (1992: 1-2) dikkatimizi çektiği üzere, sosyal bilimlerde incelenen bir ilişkinin kuvvetli ve önemli olduğunu vurgulamak istediğimizde bu ilişkiyi “yapısal” olarak tanımlama eğilimindeyiz. Sewell'in (1992: 2) ifadesiyle “yapı terimi, tanımladığı şeyi güçlendirir.” Yapı kavramı genelde “sosyal yaşamın kurumsal ve ilişkisel unsurlarının karmaşık eklemlenmesine işaret etmektedir” (Lopez ve Scott 2000: 4). Bu şekilde yapı kavramı literatürde bazen insan davranışlarındaki yerleşmiş düzenlilikleri gösteren davranış “kalıbı”, “örüntü” (*pattern*) veya insanların birbirlerinin davranışları hakkında sahip oldukları beklentileri yönlendiren “kültürel veya normatif kalıplar” veya “kurumlar” (*institutions*) terimiyle eşanlamda kullanılmaktadır (Lopez ve Scott 2000: 3). Tony Lawson'a (2003: 181) göre ise yapı kavramı “insan davranışlarına indirgenmeyen sosyal kurallar, ilişkiler, pozisyonlar, süreçler, sistemler, değerler, anlam ve benzerleri gibi özelliklerden oluşur.” Burada görüldüğü gibi “sosyal yapı terimi, normatif kurumlara, kuruluşlara, sınıflara, cinsiyete, kapitalist sisteme veya demografik dağılımlara başvurmak” için kullanılabilen gevşek bir terim olarak gözükmektedir (Elder-Vass, 2010: 77). Diğer bir deyişle, sosyal teoride yapı kavramı üzerindeki belirsizliği ortadan kaldıran ve yaygın olarak kabul edilen tek bir yapı tanımından bahsetmek zordur. Bunun yerine, yapıyı kavramsallaştıran “bireycilik” (*individualism*) ve “yapısalcılık”

---

* Bu makale yazarın 2016 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırladığı “Uluslararası Politikanın Yapısal Teorisi: Kenneth Waltz ve Alexander Wendt'in Uluslararası Yapı Kavramsallaştırmalarının Eleştirisinden Yeni Bir Senteze Doğru” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

(*structuralism*) gibi birbirine karşıt iki geniş gelenek (Wendt, 1987: 337; Lopez ve Scott 2000: 3) ve bu iki gelenek arasında bir köprü kurma veya senteze ulaşma girişimine işaret eden yapılanma (*structuration*) yaklaşımı öne çıkmıştır (Giddens, [1976] 1993; 1984). Sosyal teoride 1980'lerin sonundan itibaren, fail-yapı (*agent-structure*) sorunsalının etkili bir çözümü olarak yaygın olarak kabul edilen yapılanma teorisinin yapısı “kurallar ve kaynaklar” (Giddens, 1993: 134) olarak kavramsallaştırmasının içerdiği sorunların (Archer, 1982; Layder, 1985; Callinicos, 1985; Porpora, 1998; Thompson, 1994; Mouzelis, 1995) tartışmaya açılmasıyla birlikte, yapıyı kavramsallaştırma konusunda yapılanma sonrası (*post-structuration*) bir döneme girildiği ileri sürülmüştür (Parker, 2000; Elder-Vass, 2010: 4). Bu şekilde, Dave Elder-Vass’a (2010: 4) göre, günümüz sosyal teoride yapı kavramı, geleneksel yaklaşımlarla ilişkilendirilen iradecilik (*voluntarism*) ve belirlenimcilik (*determinism*) arasındaki ikiliği (*dualism*) aşacak biçimde kavramsallaştırmak ile ilgili iki temel yaklaşım öne çıkmaktadır. Birincisi Anthony Giddens’in çalışmalarıyla özdeşleştirilen yapılanma teorisidir. İkincisi ise, bu makalenin konusu olan ve özellikle Roy Bhaskar (1998 [1979]) ve Margaret Archer’in (1995) çalışmalarıyla ilişkilendirilen bilimsel realizme dayalı yapılanma sonrası teorilerden oluşmaktadır.

Uİ’de ilk başta yapı kavramı ve yapısalcılık Kenneth Waltz’un (1979) Yapısal Realizmi ile özdeşleştirildiyse de, yapı kavramı sosyal teorideki gelişmeler ışığında yeniden kavramsallaştırma girişimleri Alexander Wendt’in (1987; 1999) çalışmalarıyla gündeme gelmiştir. Wendt (1987: 337) erken bir tarihte kaleme aldığı “Uluslararası İlişkiler Teorisinde Fail-Yapı Sorunu” başlıklı makalesinde, Uİ disiplininde ilk defa açık bir biçimde yapı-fail sorunsalının, uluslararası olguları açıklamanın temelinde durduğunu ortaya koydu. Bu anlamda Wendt’in (1987) isabetli bir biçimde ortaya koyduğu gibi yapısal teoriler arasında temel farklılık yapıyı kavramsallaştırma biçimlerinden kaynaklanmaktaydı. Wendt bu yazısında, yine ilk defa olmak üzere Uİ disiplinine, sonraki yıllarda daha fazla dikkat çekecek olan, yapılanma teorisi ve bilimsel realizmi taşıyarak, Uİ teorisinde yapı kavramının tartışılmasına yeni bir ivme kazandırdı. Bununla birlikte, katkılarına rağmen Wendt, hem bu öncü çalışmasında, hem de Uİ’de İnşacılığın temel eserleri arasında yerini almış olan *Uluslararası Politikanın Sosyal Teorisi* (1999) adlı başlıca çalışmasında bilimsel realizmi tartışırken bu bilim felsefesinin yapıyı kavramsallaştırma konusunda yapılanma teorisinden farklı bir yaklaşım sunduğunu görmezlikten gelmiştir. Wendt’in bu tutumu, bilimsel realizmin Roy Bhaskar’ın (1998; 2011 [1989]) çalışmalarıyla sunduğu yapı kavramsallaştırmasını Anthony Giddens’in (1979; 1993) yapılanma teorisine büyük ölçüde benzer bulmasından veya o şekilde ele almasından (Wendt, 1987: 355-356) kaynaklanmıştır. Hatta Wendt’e (1987: 336) göre “yapılanma” yaklaşımı daha verimli olabilmesi için bilimsel

realizme dayanması gerekmektedir. Wendt'in bilimsel realizmi tartıştığı diğer çalışmalarını da (Wendt ve Shapiro, 1997; Shapiro ve Wendt, 1992) dikkate aldığımızda, kendisinin, bilimsel realizmi yapılanma teorisinin en uygun felsefi (meta-teori) dayanağı olarak gören veya Bhaskar'ın (1998) *Dönüşümsel Toplumsal Eylem Modelini (Transformational Model of Social Action)* Giddens'in *yapılanma teorisi*yle uyumlu bulan dönemin bazı çalışmalarından (Manicas, 1980; Lloyd, 1989) etkilendiğini görmek mümkündür. Wendt (1987: 357) ilk başta kendi yaklaşımın Bhaskar'ın yaklaşımına dayandığı ileri sürse de, diğer çalışmalarda yapı kavramı “kurallar” (Wendt, 1991: 390), “maddi koşullar, çıkarlar ve düşünceler” (Wendt, 1999: 139) ve “düşünce dağılımı” (Wendt, 1999: 140) olarak tanımlamıştır. Giddens'i andırır biçimde Wendt'e göre (1987: 359) “devlet sisteminin *derin yapısı*, yalnızca belirli *kuralların tanınması* ve bazı uygulamaların devletler tarafından yerine getirilmesi sayesinde *var olur*.”¹ Benzer şekilde yine Giddens'a uygun biçimde Wendt (1999: 12) “yapıların, failerin özelliklerinden ve etkileşimlerinden ayrı etkileri olması imkânsız” olduğunu ileri sürmektedir. Bu makale Wendt'in varsaydığı bilimsel realizm ve yapı kavramı arasındaki ilişkiyi sorunsallaştırarak, bilimsel realizmden türetilen bir yapı kavramsallaştırmasının zorunlu olarak yapılanma teorisindeki gibi yapı ve failin karşılıklı bağımlılığını savlayan bir yapı kavrayışına götürmeyeceği öne sürmektedir.

Uİ'de Wendt'in bilimsel realizme dayanarak pozitivist bir epistemoloji ve yorumsamacı (*interpretive*) bir ontoloji arasında bir senteze ulaşma girişimi çeşitli eleştirilere (Kratochwil, 2000; Smith, 2000; Palan, 2000) maruz kalırken, Wendt'in (1999) yapılanma teorisinden türettiği yapı kavrayışının bilimsel realizmin Bhaskar'cı yapı kavrayışıyla sorunlu ilişkisi Uİ literatüründe yeterince² açık bir biçimde ortaya konulmamıştır. Örneğin, Bieler ve Morton (2001: 27) Uİ'de yapı-fail sorunsalına sunulan çözümleri eleştirel bir biçimde tartışırken, Bhaskar'ın modelinin Uİ'deki çelişkili yorumlarına değinmekle yetinirler.

Uİ'de bilimsel realizmin, pozitivism ile yorumsamacılık (*interpretivism*) arasında bir “orta yol”cu bilim felsefesi olmadığı daha açık bir biçimde tartışılmaya başlanmasına rağmen (Patomaki ve Wight, 2000; Joseph, 2007; Rivas, 2010) bu çalışmaların çoğu, daha çok bilimsel realizmin pozitivism ve yorumsamacı felsefeden farklılıkları ortaya koymaya ve böylece pozitivism-postpozitivism tartışmasına kilitlenen Uİ'nin “ontolojiye doğru bir dönüş”ünün sonuçlarını ve yararlarını tartışmaya odaklanmıştır. Bu önemli katkılar (Wight,

1 Vurgu eklenmiştir.

2 Bu konuda en önemli istisna olarak Colin Wight'in çalışması (Wight, 2006; 2000: 428) öne çıkmaktadır.

2006; Kurki, 2008; Joseph ve Wight, 2010) sonucunda, 2010 yılından itibaren Uİ’de giderek bilimsel realizmin³ Uİ disiplininde temel kavramlarını kavramsallaştırma konusunda önemli olanaklar ve katkılar sunabileceği görüşü kabul görmeye başlamıştır.

Bu makale yukarıdaki katkılar doğrultusunda, Bhaskar’ın Dönüşümsel Toplumsal Eylem Modelinin Giddens’in yapılanma yaklaşımından nasıl farklı bir yapı kavrayışı sunduğu ortaya koymaya çalışmaktadır. Wendt’in yaklaşımından farklı olarak bu çalışma daha spesifik olarak, yapı ve failin karşılıklı bağımlılığı tezi doğrultusunda, yapıları failerin sosyal pratikleriyle birleştiren ve bu nedenle yapıların kurallara ilişkin bireylerin taşıdığı özne kavrayışlardan bağımsız herhangi bir varlığı olmadığı savunan Giddens’tan farklı olarak; Bhaskar’ın yaklaşımının sosyal yapıların ve failerin iki ayrı gerçeklik düzeyi ve dolayısıyla birbirine indirgenemeyen nedensel güçler taşıdığı ortaya koyduğunu göstermeye çalışmaktadır. Bu kapsamda Giddens ve Bhaskar arasında en önemli farklılığın Bhaskar’ın sosyal yapıyı öznel olarak bir gerçeklikten ziyade nesnel bir gerçeklik olarak kavramsallaştırdığı gösterilmeye çalışılacaktır. Bu argümanın uluslararası politikanın ontolojisi açısından en dikkate değer sonuçlarından biri çeşitli sosyal ilişkilerden oluşan yapıların ve maddi koşulların düşüncelerden bağımsız kendine özgü nedensel güçleri olduğu ileri sürülecektir. Bu amaçla bilimsel realizmde yapı kavramıyla yakından ilgilenen ve Bhaskar’ın (1998) yapı modelini geliştiren Margaret Archer (1995), Douglas Porpora (2015) ve Derek Layder (2006) gibi yazarların çalışmalarına dayanılacaktır. Çalışma Giddens ve Bhaskar’ın yapı kavramsallaştırması ile ilgili analizi dört aşamada ortaya koyacaktır. İlk olarak yapı kavramının kavramsallaştırılması ile ilgili Giddens’in sosyal teorideki iki karşıt geleneğe bir tepki olarak geliştirdiği yapılanma teorisinin “kurallar ve kaynaklar” biçimindeki yapı tanımının içerdiği katkılar ve sınırlılıklar eleştirel bir değerlendirilmeye tabi tutulacaktır. İkinci olarak bilimsel realizmin Bhaskar’cı versiyonunun temel varsayımları irdelenecektir. Burada vurgu bilimsel realizmin katmanlı (sosyal) ontoloji kavrayışı üzerine olacaktır. Üçüncü olarak burada incelenen bilimsel realizmin sosyal yapı kavramsallaştırılmasının ayırıcı özellikleri ortaya konularak bu kavrayışın “kurallar ve kaynaklar” olarak yapı kavrayışından farklılıkları belirtilecektir. Son olarak ise bilimsel realizmden türetilen bir sosyal yapı kavrayışının uluslararası ilişkilerdeki konular açısından içerimleri tartışılacaktır.

3 Sosyal teoride Bhaskar’ın bilimsel realizmi kullanarak sosyal bilimlere yönelik geliştirdiği yaklaşım “eleştirel realizm” (*critical realism*) adıyla da kullanılmaktadır. (Wight, 2007: 381, dipnot 12) Bu tanım giderek Uİ’de de kullanılmaya başlanmıştır.

1. Yapısalcı ve Yorumcu İndirgemeciliği Aşma Girişimi: Kurallar ve Kaynaklar Olarak Yapı Kavrayışı

Pozitivizmin etkisinde yapıyı kavramsallaştırma ve ona eşlik eden yapı-fail sorunu, bir metodolojik mesele olarak ele alınmıştır. Oysa yapı-fail sorunu temelde varlıkların, yani faillerin ve yapıların doğasını ve aralarındaki ilişkiyi ilgilendiren ontolojik bir sorundur (Giddens, 1984: 2; Wight, 2006: 99). Wendt'in isabetli bir şekilde belirttiği gibi yapı-fail sorununa temelde iki şekilde yaklaşılabilir; ya birimlerden birine ontolojik öncelik atfedilerek (bireyciler faillere, yapısalcılar yapıya öncelik verir), ya da her iki birime de eşit, indirgenemez ontolojik bir statü atfederek (Wendt, 1987: 339). Anthony Giddens (1984) bu sorunsalı “yapılan(dır)ma” (*structuration*) teorisini ortaya koyarak aşmaya çalıştı. Parker'in (2006: 123) dikkatimizi çektiği üzere nesnelci (yapısalcı) ve öznel (yorumcu) yaklaşımlar arasındaki kutuplaşma bağlamında Giddens, yapılanmayı “yapı ikiliğinden dolayı zaman ve mekân arasındaki sosyal ilişkilerin yapılandırılması” olarak tanımlayarak bir senteze girişmiştir. Bu anlamda bireyci ve yapısalcı yaklaşımların eleştirisinden doğan Giddens'in yapılanma teorisi, ne faile ne de yapıya öncelik atfedilmeyen iki yaklaşım arasında bir uzlaşma konumu temsil eder (Rivas, 2010: 215). Giddens (1993) hem faillerin yüzleştiği nesnel ilişkiler seti olarak bir yapı kavramından, hem de sosyal eylemin açıklamasını bireylere indirgeyen bir yaklaşımdan kaçınmaya çalışmıştır. Giddens'a (2013: 187) göre yorumsamacı sosyolojinin kaynağı “felsefi idealizme yakın duran ve sosyal analiz alanına aktarıldığında bu idealizmin geleneksel yetersizliklerini” sergilemektedir. Şöyle ki yorumsamacı sosyoloji “eylemin nedensel koşullarını göz ardı ederek, bütün insan davranışlarını güdüleyici düşüncelere göre açıklama eğilimi” taşımaktadır (Giddens, 2013: 187). Giddens (1984: xxxi) yapısalcıların sosyal sistemlerin kurumsallaşmış yönlerinin yeniden üretimi konusunda, eylemin amaçlanmayan sonuçlarının önemine yaptıkları vurguyu korumak istemektedir. Öte yandan Giddens, insan eylemini toplumsal yapıların belirlenimciliği temelinde açıklayan pozitivist rakip yaklaşımların kısıtlılıklarından da kaçınmak istemektedir. Giddens (1984: 16) özellikle yapının insan eylemine “dışsal” olarak failin özgür inisiyatifine bir kısıtlama kaynağı olarak kavrandığı yapısalcı kavrayışlara karşıdır.

Giddens'a göre (1993; 1984) yapıları, insan eyleminin beklenmeyen sonuçları veya farkında olmayan koşulları olarak görmemiz gerekir. Ona göre, böyle bir yaklaşım, yapı ve faili iki ayrı varlık olarak (yapının ikiciliğine (*dualism*) odaklanmak) görmek yerine, yapının ikiliğini (*duality*) esas almalıdır. Yapının ikiliği kavramı, sosyal sistemlerin yapısal özellikleri, bu sistemleri oluşturan pratiklerin hem ortamı hem de sonucu (yapılanma süreci) olduğunu

ortaya koymaktadır. Diğer bir deyişle, yapıların sadece eylemi kısıtlayan bir şey olarak değil, aynı zamanda eylemin üretilmesinde rol oynayan, imkân sağlayan ortam olarak değerlendirilmesi gerekir (yapı olmadan eylem, eylem olmadan yapı yoktur) (Giddens, 1979: 69-70; Manicas, 2006: 59). Bu açıdan yapılar bireylerden ayrı var olmamaktadırlar. Onlar her zaman sosyal eylemin hem ortamı veya vasıtası hem de sonucudur. Bu nedenle Giddens'a göre yapı ve fail sadece birbiriyle olan ilişkisi içinde kavramsallaştırılabilir. Bu noktada Giddens, *yapılar* ile zaman ve mekân açısından devamlılık gösteren insan kolektiflikleri olarak adlandırdığı *sosyal sistemler* arasında önemli bir ayrım geliştirmiştir. Sosyal sistemlerin devamlılığı ise sadece sosyal etkileşim sırasında (yeniden) üretilen soyut bir düzeni çağrıştıran bir yapı kavramına başvurarak açıklanabilir (Giddens, 1984: 3; Callinicos, 1985: 136). Öte yandan, yapılar zaman ve mekanda, sadece sosyal sistemlerin üretilmesine dahil olarak somutlaştıkları “an”da “sanal bir varoluş” elde ederler (Giddens, 1981: 26). Kısaca, yapı somut gözlemlenen ilişki kalıplarından (sistemden) soyutlanmış bir kavramdır. Yapılar bu açıdan yerleşmiş günlük pratiklerden doğar ve bu nedenle kurumsallaşmaya yakından bağlıdır (Giddens, 1993: 7). Bu nedenle Giddens, sosyal yapıları ilişki setleri veya kurumlar şeklinde kavrayan yapısalci gelenekten farklı olarak, davranışı yapılandıran ve düzenleyen “kolektif kurallar ve kaynaklar” olarak tanımlar. “Kurallar ve kaynaklar” günlük faaliyetlerde gözlemlendiğimiz sistematik ilişki kalıplarını yönlendirir. Açık veya örtük biçimde karşımıza çıkan *kurallar*, anlamları oluşturan ve davranış biçimlerini onaylayan sosyal etkileşimin genel prosedürlerini gösterir (Manicas, 2006: 59). Maddi (ham maddeler, maddi kapasiteler gibi) ve maddi olmayan (insanların yönetilmesini mümkün kılan statü veya hiyerarşik konumlar gibi) olarak iki türde olan *kaynaklar* ise, sosyal pratiklerin üretimi ve yeniden üretimi için sosyal aktörlerin sosyal koşullarını değiştirme yeteneğini gösterir (Wight, 2006: 142). İşte bu kurallar ve kaynaklar, faile “yapabilme yeteneği” kazandırır. Giddens'e göre faillik, bir bireyin fail durumunda bulunduğu bir durum ile ilgilidir, yani herhangi verili bir davranış silsilesinde bireyin farklı davranabilmesidir. Diğer bir deyişle faillik, sıkça düşünülenin aksine insanların şeyleri yapmadaki niyetlerine veya bilinçli insan eylemlerine değil, eylemde bulunabilme kapasitesine işaret etmektedir (Giddens, 1984: 9). Kurallar ve kaynaklar olarak yapı tanımının en ayırt edici özelliği, kısıtlanmaktan ziyade davranışa imkân sağlayan ve teşvik eden yönlere sahip olmasıdır. Ancak sosyal yapılar, doğa olgularından farklı olarak (deprem insanlardan bağımsız olarak onlara etki eder) sadece bireylerin bilinçlerine nüfuz ederek etkisini hissettirmektedir (Wight, 2006: 143). Giddens'in (1984: 181) ifadesiyle, “sosyal kısıtlamalar failerin davranışları hakkında sahip oldukları güdüler ve gerekçelerden bağımsız olarak çalışmazlar”. Bu açıdan Giddens'a (1984: 17) göre, sosyal yapılar sadece insan eylemi sırasında somutlaştırıldıklarında

(*instantiate*) ortaya çıkar. Bu nedenle yapıyı ve faili karşılıklı olarak oluşturulmuş biçimde görmek gerekir. Buna göre, failin eylemi ve sosyal yapılar, aynı sürecin (sosyal pratikler) farklı yönleri olarak kavranır (Danermark vd., 2002: 180; Layder, 2006: 164). Bu açıdan yapılar, insan failliği tarafından rutin faaliyetler sırasında somutlaştırıldıkları “an”a indirgenmiş olur (Joseph, 2002: 177). Burada gözden kaçan nokta, somutlaştırma sürecinin kendisinin aslında yapısal olarak temellendirilmiş olabileceğidir.

Giddens (1981: 26) için *sosyal ilişkiler*, sosyal yapıları oluşturmaz. Onlar, nedensel güçlere sahip olmayan ve sosyal yapıların ürünü olan *sosyal sistemler*dir (Rivas, 2010: 215). Diğer bir deyişle, aktörler ya da topluluklar arasındaki yeniden üretilmiş ilişki kalıplarından oluşan sosyal sistemler konumsal pratiklerden (*situated practices*) meydana gelirler (Giddens, 1981: 26). Bunun yerine, sosyal yapılar, bu sosyal sistemlerin yeniden üretiminde yer alan kurallar ve kaynaklardan oluşur (Giddens, 1981: 26; 1990: 66). Giddens’in (1990: 64) daha açık ifadesiyle “yapı kavramı ‘yapısal özellikleri’ veya daha kesin bir ifadeyle ‘yapılaştırıcı özellikleri’i, yani sosyal sistemlerde zaman ve mekânın ‘bağlanması’ni sağlayan yapılaştırmacı özellikleri anlatır.” Bu çerçevede, Wight’in belirttiği gibi, sosyal ilişkiler veya sosyal sistemler pratiklerin ürünü iken (Giddens, 1990: 66), onlara bir girdi olarak yer verilmemektedir (Wight, 2006: 141). Kısaca kurallar sosyal ilişkileri inşa eder (Rivas, 2010: 215). Porpora’nın belirttiği gibi, Giddens kurallara analitik öncelik atfederek, aslında sosyal sistemlerin içinde bulunan *ilişkilerin* kuralları takip eden insanların faaliyetlerinden bağımsız herhangi bir nedensel gücü olduğunu inkâr etmektedir (Porpora, 1998:350-351). Böylece, yapısalcı gelenekte “sosyal yapılar” olarak tanımlanan sosyal ilişkilerin (toplumun mevcut örgütlenmesi) nedensel güçleri bulunmamaktadır (Porpora, 1998:350-351; Rivas, 2010: 216). Porpora’nın (1998: 345) dikkatimizi çektiği üzere, Giddens’in tanımladığı şekilde yapı kavramı, iş bölümünü içeren toplumun örgütlenmesi gibi maddi bir şeye değil, somut toplumsal örgütlenmenin arkasındaki “kurallar ve kaynaklar” şeklinde kavramsallaştırılan bir “örgütleyici ilke”ye işaret etmektedir (Porpora, 1998: 345; Ögütte, 2013: 317). Özetle, Giddens sosyal sistemlerin ilişkisel veya maddi özellikleri yerine, “paylaşılan kuralları” nedensel açıdan etkili “sosyal yapılar” olarak kavramsallaştırmaktadır (Rivas, 2010: 216). İşte Giddens’a “realist” sıfatını veren ve Wendt tarafından bu noktada benimsenen “realizm”, sosyal sistemleri düzenleyen kuralların gerçek nedensel güçlere sahip gerçek nedensel mekanizmalar olduğu görüşüdür (Rivas, 2010: 216; Porpora, 1998: 346). Giddens (1990 [1979]: 63) yapıların (Levi-Strauss’un yaklaşımındaki gibi) ampirik gerçeklikle alakasız olarak sadece gözlemcilerin zihninde kurdukları modeller olmadığı ve somutlaştıkları anda “soyut bir mevcudiyet” kazandıkları için realist bir epistemoloji ile

uyumlu olduğu ileri sürmüştür. Oysa bilimsel realizmde esas olan, düşüncelerden bağımsız olan gerçekliğin doğasıdır (Porpora, 1998:346). Bu nedenle bilimsel realizme dayanma iddiası beraberinde ontolojik bir vurguyu getiriyorsa ontolojik meselelerin epistemolojik meselelere indirgenmesine, yani “epistemik hataya” düşmesine yol açmaktadır (Öğütler, 2013: 317). Giddens’in açıklamasına göre, yapılanma teorisinin esas farklılığı sosyal yapıyı *nesnel bir gerçeklik* olarak değil, *öznelarası bir gerçeklik* olarak tanımlamasıdır (Porpora, 1998:346). Bu bakış açısından, yapıyı oluşturan kurallar, normlar vb. var olabilmeleri için failer tarafından tanınmaları veya örtük bir biçimde de olsa kabul edilmeleri gerekir. Diğer bir deyişle, “yapılar” (faillerin dışında anlamında) nesnel veya maddi (hatta sosyal) değil, kültürel (Porpora, 1998:346). Giddens “sosyal sistemler” olarak toplumların, aktörlerin isteklerinden ve sebeplerinden bağımsız olarak incelenebilen kendine özgü özelliklere sahip olduğu (Parsonsu İşlevselcilik ile ilişkilendirilen) görüşüne karşı çıkmaktadır (Layder, 2006: 161). Wight’a (2006:138) göre, Giddens’in yaklaşımında eninde sonunda yapılar failerin “kurallar ve kaynaklar” ile ne anladığına, insanların niyetlerine veya pratiklerin yan etkisine indirgenir. Wight’in (2006: 143-144) belirttiğine göre, Giddens, ontolojik bir kategoriye (yapıyı, sosyal varlığın bütünü), epistemolojik (psikolojik bir olguya) bir kategoriye indirger. Giddens makro-yapısal özelliklerin aktörlerin faaliyetleri, maksatları ve kendi davranışları hakkında ileri sürdükleri sebeplerin ötesinde bir varlığı olduğunu açıkça reddetmektedir (Layder, 1997: 32).

2. Yapılanmanın Sunduğu Çözümün Katkıları ve Sınırlılıkları

Yapılanma teorisinin vaadi, sosyal yapının hem nesnel, hem de öznel boyutuyla ilgilenebilmesi için bir çerçeve sunmaya çalışmasıdır. Wendt ve Shapiro’nun (1997: 176) belirttiği gibi yapılanma teorisi, toplumsal olguların açıklanması konusunda faili yapının taşıyıcısı konumuna indirgeyen yapısalcı geleneğin hatalarından kaçınan bir sosyal ontoloji kavrayışı ortaya koyma girişimidir. Yapılanma teorisi bunu derin yapıların rolünü terk etmeden insan failliğine daha büyük bir rol atfederek gerçekleştirmeye çalışır. Giddens (2013: 188-189), yorumsamacı sosyolojinin, etrafındaki sosyal gerçeklikleri yaratan özgür bir fail anlamında anlamın merkezi olarak insan aktörüne yoğunlaşması nedeniyle, kurumlar ve daha kalıcı yapıların toplumsal hayattaki etkisini göz ardı ettiğini kabul etmektedir. Giddens (1993: 168-169) insan faillik alanının sınırlanmış olduğunu belirtir. İnsanlar toplumu üretir ancak onlar bunu tarihsel olarak konumlanmış aktörler olarak ve kendi seçemedikleri koşullar altına yaparlar (Giddens, 1993: 169). Giddens’a (2013: 189) göre, yapılanma teorisinin amacı, (yorumsamacıların esas aldığı) toplumun üretimi üyelerinin

aktif inşa edici becerileriyle gerçekleştiği; fakat bu sürecin (yapısalcıların esas aldığı) ancak kaynaklardan yararlanarak ve farkında olmadıkları koşulların etkisi altında gerçekleştiğini ortaya koymaktır. Giddens (2013: 193), fail (niyetli eylemi gerçekleştiren insan) ve yapı (sosyal bağlam) arasındaki gerilimi yapının ikiliği kavramını ileri sürerek çözmeye çalıştı. Buna göre “yapının, sadece insani failiği kısıtlayan değil, aynı zamanda mümkün kılan bir faktör olarak kavramsallaştırılması gerekir.” Bu anlamda yapının eylem aracılığıyla inşa edilirken, benzer şekilde eylemin de yapısal olarak inşa edildiğini ifade eden yapılanma süreci yapının ve failin birbirlerini “karşılıklı olarak inşa” ettiğini göstermektedir (Giddens, 2013: 189). Buradan hareketle yapı kavramını “kurallar ve kaynaklar” olarak tanımlayan Giddens, (1984: 17) yapıların sadece yorumsamacı şemalara dayalı olarak failer tarafından gerçekleştirildiği anda meydana geldiğini ileri sürmüştür. Bu anlamda yapılar sadece sanal bir varoluşa sahiptirler.

İlk bakışta yapı-fail sorunsalının etkili bir çözümü olarak gözüken ve Uİ'deki inşacı çevrelerde geniş bir kabul gören Giddens'in yapılanma teorisini Archer (1982; 1995), “birleştirmeci” (*conflationist*) olmakla eleştirir. Layder'in (2006: 260) belirttiği gibi burada birleştirme kavramı yapı ve faili birbirleriyle karıştırma, harmanlama veya birbirine eritme anlamına gelir. Böyle bir birleştirme durumunda faile ve yapıya ait farklı (ve kısmen bağımsız) özellikler ortadan kaybolmaktadır. Mouzelis (2008: 192) ise, sosyal nedenselliğin her zaman failer yanı sıra, failer tarafından içselleştirilen veya onların dışında olan yapıları da gerektirdiği; ancak bu önermenin, Giddens'in aksine, fail ve yapının birleştirilmesine yol açması zorunda olmadığı belirtmektedir. Giddens için sosyal nedensellik hem faileri hem de yapıları gerektirdiği halde, Giddens'in sosyal nedenselliğin bu iki temel boyutunu kavramsallaştırdığı biçim, onları birbirleriyle birleştirmesine yol açmıştır (Mouzelis, 2008: 197). Elder-Vass'in (2010: 85) belirttiği gibi, Giddens için, (1984: 17) hem sosyal yapı hem de bireysel faillik, sosyolojik açıklamada gerekli unsurlardır. Ancak Giddens için, “yapının bireylerin kurallarla ilgili sahip olduğu öznel kavrayışlar ve onların erişime sahip oldukları kaynaklara ilişkin algıları dışında bir varlığı yoktur” (Elder-Vass, 2010: 85).

Porpora'ya (2015: 25) göre, Giddens'in sosyal ilişkileri kenarda bırakıp yapıyı kurallar ve kaynaklar olarak tanımlamasının, yapı kavramının kültür ile birleştirilmesine ve dolayısıyla kültür tarafından yutulmasına yol açmıştır. Ancak bir sonraki adım kültürün kendisinin pratiklerden yutulması olmuştur. Örneğin, yapılanma teorisine uygun biçimde, Wendt'e (1999: 377; 1992: 395) göre yapının pratiklerden bağımsız herhangi bir varlığı veya nedensel gücü olmadığı için, uluslararası ilişkilerin kültürü devletlerin pratiklerine bağlıdır. Burada yapı-fail sorunsalına Post-yapısalcı bir çözüm getirmek isteyen Roxanne Doty'nin (1997) de yapı-fail ontolojisinin *pratiklerin* belirsizliği ile

yer değiştirilmesini önerdiğini hatırlamakta yarar vardır. Benzer şekilde, İnşacı bir perspektif benimseyen Adler ve Pouliot (2011: 5-15) de, sosyal yaşamın paylaşılan öznelerarası bilgiyi içeren pratikler aracılığıyla örgütlendiğini ve bu nedenle pratiklerin sosyal olanın temelini oluşturduğunu belirterek, dünya politikasının pratikler tarafından yapılandırıldığını ileri sürmektedirler. Sosyal yapıyı kavramsallaştırmaları konusunda farklı hareket (epistemolojik) noktalarından yola çıksalar da benzer ontolojiler paylaşmaları nedeniyle, (en azından yukarıda bahsi geçen) hem yorumsamacı İnşacılar, hem de Post-yapısalcıların son tahlilde aynı sonuca (yapıyı pratiklere indirgemek) ulaşmaları dikkate değerdir. Kısaca İnşacı geleneğinde sosyal yapı önce kültüre sonra da pratiklere indirgenmektedir.

Porpora'ya (2015: 111) göre, kaynakları yapı olarak değerlendirmek geleneksel yapı anlayışına ters düşmektedir. Porpora (2015: 111), kaynaklara farklılaşmış erişiminin (veya kaynaklara erişimdeki farklılığı) yapısal olarak değerlendirmek mümkün olduğu ancak farklılaşmışlığın bir ilişki olduğuna işaret etmektedir. Kaynaklar konusunda yapısal açıdan en önemli mesele ise kaynakların özellikleri olmaktan ziyade, sosyal konular arasındaki kaynakların dağılımıdır. Eğer kaynaklar konusunda bir ilişki olan dağılım en önemli mesele ise o zaman yapıyı tanımlamada en önemli adım nesnel ve maddi ilişkilerin varlığını saptayabilmektir (Porpora, 2015: 111). Öte yandan Sewell (1992: 9-10) de Giddens'in yapı tanımındaki kaynakları açık olarak tanımlayamamış olması ve kaynakların bir yönüyle maddi bir gerçeklik ifade etmesi nedeniyle, Giddens'in yapıların sadece "sanal bir mevcudiyet"e sahip olduğu görüşüyle çeliştiğini belirtmiştir.

Archer'e (1982: 462) göre sosyal yapılar, kurallar ve kaynaklardan oluşan ve şimdiki zamanda insan etkileşimi sırasında "somutlaşan" sosyal pratiklere indirgenemeyen özelliklere ve nedensel güçlere sahiptirler. Yapılanma teorisindeki bu farklılaşmanın eksikliği, Giddens'deki yapıların kısıtlayıcılığını minimize ederken faillerin iradeciliğini abartmaya yol açmaktadır. Archer'in (1982: 463) ifadesiyle, yapılanma teorisinde bulunan "iradecilik yanlılığı", *kurumların* insanların yüzleştiği ve bizzat kurumlara içkin olan yapısal özellikler tarafından şartlandırılan biçimlerde boğuşmak zorunda kaldıkları şeyler ile ilgili değil, insanların neler yarattıkları veya yaptıkları şeyler olarak gözükmemesine neden olmaktadır. Bu nedenledir ki Giddens'in çözümü UI'de özellikle post-pozitivist yaklaşımlar tarafından benimsenmiştir (Bieler ve Morton, 2001). Post-pozitivist yaklaşımlar tarafından benimsenen müzakere edilmiş "öznelerarası anlamlar" olarak yapı tanımının "kurallar ve kaynaklar" olarak yapı modeline dayanması, bu açıdan bir rastlantı değildir (Wight, 2006: 155). Onuf'un (1989) örneğinde olduğu gibi, kurallar dilden türetildiği için, kuralları anlayabilmek için dili incelememiz gerekir. Bu yönüyle yapılanma teorisi, sosyal yapıyı öznelerarası anlamların pratik

düzeyine indirgeyerek sosyal koşullarının belirleyiciliğini norm ve kuralların veya söylemlerin belirleyiciliğine indirgenmesine yol açmıştır (Rivas, 2010; Özdemir, 2011). Bu durumda uluslararası ilişkilerdeki hiyerarşi, bağımlılık ilişkileri gibi sosyal ilişkilerin varlığı faillerin yaptıkları eylemler hakkında sahip oldukları gerekçelere bağımlı olmaktadır. Oysa uluslararası sistemde bulunan dengesizlik ve asimetrinin (bunlara çeşitli farklılaşma biçimleri de ekleyebiliriz) ekonomik, askeri ve teknolojik yeteneklerin eşitsiz bir biçimde gelişmesinden kaynaklandığını (Gilpin, 1999: 48) dikkate aldığımızda, ilişkilerin ve dağılımların “düşünceler dağılımına” indirgenemeyen bir gerçekliğe işaret ettikleri ortaya çıkmaktadır. Sistemdeki gücün büyümesindeki bu farklılaşma uluslararası politikadaki değişimin hem nedeni hem de sonucu (Gilpin, 1999: 48) olmakla birlikte, öznelerarası anlamlara veya söyleme bağımlı değildir.

Bu nedenlerden dolayı, Giddens’in yapının ikiliği kavramı ve yapılanma teorisi, bazı yazarlara göre, maddi (nesnel) ve fikirselle (öznel) gerçeklik arasındaki gerilimi çözecek bir çerçeve sunmadığı gibi, iradeci bir sosyal teori (açıklama) üretmesine de eğilim göstermektedir (Porpora, 1998: 347; Callinicos, 1985: 133-166). Bu açıdan ele alındığında Giddens’in yapılanma teorisi, Rivas’a göre yapı-fail gerilimini çözmek şöyle dursun, öznel idealizmi (yapılar objektif veya maddi değil, öznel ve fikirseldir) yeniden üreterek, bireyci yaklaşımın daha gelişmiş ve karmaşık bir mikro-temelci versiyonu olarak karşımıza çıkmaktadır (Rivas, 2010: 217). Yapı-fail sorunsalının doyurucu bir biçimde çözülmesi için (toplumu üreten) faillerin sosyal inşa güçleri ile güçlerinin eşitsiz dağılımı ve etkisi (insani faillik alanı sınırlayan koşullar) arasındaki ilişkisi, indirgemeci olmayan bir biçimde kavramsallaştırılması gerekmektedir (Lloyd, 1989: 471). Aşağıda ele alacağımız bilimsel realizmin katmanlı sosyal ontoloji kavrayışının sosyal gerçekliğin hem öznel hem de nesnel yönünü dikkate alan indirgemeci olmayan bir sosyal yapı kavrayışı sunduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

3. Sosyal Gerçekliğin Öznel ve Nesnel Boyutlarının Açıklanmasında Bilimsel Realizmin Katmanlı Sosyal Ontoloji Kavrayışının Sunduğu İmkânlar

Bilimsel realizm, pozitivism ve pozitivismın bilimsellik anlayışına karşı idealist ve göreceli tepkilere bir alternatif sunan bir bilim felsefesidir (Sayer, 2004: 6). Bhaskar (2008: 11) bilim hakkında konuşabilmek için biri epistemolojik diğeri de ontolojik olmak üzere bilginin iki boyutundan bahsedilmesi gerektiğini belirtir. Bu doğrultuda Bhaskar, *dünya hakkında sahip*

olduğumuz bilgi (geçişli düzlem, *transitive realm*) ve *bilginin nesnesi olan dünya* (geçişsiz düzlem, *intransitive realm*) arasında önemli bir ayrım yapmaktadır (Carter ve New, 2004: 2). Bilimsel bilginin birinci boyutu toplumsal ve tarihsel (zaman ve mekâna bağlı) olarak üretilen bilgidir. Bilimsel bilginin hammaddeleri veya kaynaklarını temsil eden ve insanın faaliyetine bağlı olan bu bilgi yerleşik teorileri, paradigmaları, söylemleri ve araştırma yöntemlerini içermektedir. Bhaskar (2008: 11) bu bilgi alanını geçişli (*transitive*) veya epistemolojik bilgi alanı olarak tanımlamaktadır (Archer vd., 1998: x). Bizim sahip olduğumuz bilgi, kavramların ve teorilerin parçası olduğu için ister istemez tarihsel, değer-yüklü ve belirli bir konumdan türeyen türden olmak zorundadır (Bhaskar, 2008: 11). Bhaskar'ın (2008: 242) ortaya koyduğu gibi “Şeyler onlar hakkındaki tanımlarımızdan bağımsız olarak var ve hareket eder, ancak bunları yalnızca belirli tanımlamalarımız altına bilebiliriz.” “Bilim...düşünmeden bağımsız olarak var olan ve hareket eden şeylerin davranış biçimlerini ve yapılarını düşüncede ifade etmeye yönelik sistematik bir çabadır.” Buradan gerçekliğe ilişkin kavramlarımızın teori-yüklü oldukları açıktır. Diğer bir deyişle bilimsel realizm, “bilimin tarafsız bir gözlem aracılığıyla nesnel bilginin istikrarlı bir birikimi” (Sayer, 2016: 31) olduğu savunan pozitivist görüşü reddeder. Bu nedenle perspektifler, sağladıkları bilgiler gibi kısmi ve görecelidir (Carter ve New, 2004: 2). Ancak Bhaskar'a (2008: 5) göre, Batı felsefesine damgasını vurmuş “epistemolojik yanılğı” nedeniyle bilginin bu (kısmi ve geçici) özelliklerini bilginin nesnelere yüklemek alışkanlık haline gelmiştir. Bhaskar (2008: 5; 2011: 10) varlık ile ilgili ontolojik önermelerin her zaman bizim varlık bilgimize ilişkin epistemolojik önermelerimize indirgenebileceği (yani, varlık hakkındaki açıklamalar her zaman varlığa dair bilgimiz hakkındaki açıklamalar olarak incelenebilir) fikrini “epistemolojik yanılğı” olarak tanımlamaktadır. Oysa bize ait kavramların ve teorilerin işaret ettiği gerçeklik, ne bizim teorilerin ürünüdür ne de bizim sahip olduğumuz teorilerden oluşur (Carter ve New, 2004: 2). “Olgular teori *bağımlıdır*, fakat teori tarafından *belirlenmezler*” (Danermark vd., 2002: 15). Diğer bir deyişle, bilimin somut araştırmalarda kullandığı “hammaddeleler” gerçeklik değil kavramlarımız ve teorilerimizdir (Collier, 1994: 51). Bilim sürekli olarak teorileri gerçekliğe dair daha derin bilgilere dönüştürmeye çalışır (Collier, 1994: 51; Danermark vd., 2002: 23). Bu argüman bizi bilimsel bilginin ikinci boyutunu oluşturan bilginin nesnesine götürür.

Bhaskar (2008: 13) “bilimin mümkün olması için gerçekliğin neye benzemesi gerekir?” sorarak ontolojinin epistemoloji önüne konulması gereğinin altını çizer. Bilimsel realizm, bilimsel faaliyetin mümkün olabilmesi için, algımızdan (epistemolojik iddialarımızdan) bağımsız bir gerçeklik ve ikinci olarak farklılaşmış, tabakalaşmış, katmanlı derin bir gerçeklik kavrayışı varsaymaktadır (Bhaskar, 2011: 16). Bilimin pratiği dünyanın kavranabilir ve

araştırmaya açık olduğunu gösterdiği için, gerçekliğin belirli bir şekilde olduğunu, yani belirli bir şekilde düzenlendiğini ve yapılandırıldığını göstermektedir (Joseph, 2007: 115; Bhaskar, 1998: 6). Bilimsel bilginin nesnesi, insanlar tarafından üretilmeyen ve teorilerimizin anlamaya çalıştığı gerçeklik ile ilgilidir. Bilim tarafından incelenen (genelde doğrudan gözlemlenmeyen) nesnelere (fiziki süreçler ve doğurgan mekanizmalar) Bhaskar'ın (2008: 11-12) tanımıyla bilimin geçişsiz (*intransitive*) alanı veya ontolojik boyutunu oluşturur. Bu açıdan bilginin geçişsiz nesnelere düşüncelerimize göre değişmeyen, dünyanın gerçek yapıları, mekanizmaları, süreçleri, olayları ve olasılıkları tarafından meydana gelmektedir. Bu anlamda onlar bilimsel keşif ve soruşturmanın nesnelere oluştururlar.

Bhaskar'a (1998: 14; 2011: 16) göre sadece bir ontolojik derinlik veya katmanlı ontoloji kavrayışı (gerçekliğin çok-katmanlı tabakalaşması), bilimsel ilerlemeyi bir "mucize" yapmaz. Tabakalaşmış gerçeklik fikri üç ayrı gerçeklik düzeyi veya ontolojik alanı olduğunu varsayar (Bhaskar, 2008: 2-3; Danermark vd., 2002: 20): ampirik, somut (fili) ve reel düzey. Somut alan işsizlik, silah yarışı vb. gibi fiilen gerçekleşen olaylar örüntülerine işaret ederken, ampirik alan insanların bu olaylara ilişkin algıları, verileri veya gözlemleri içerir (Baert, 2017: 133). Ancak bilimsel realizmin ayırt edici özelliği, bilimin ortaya çıkarmaya çalıştığı "gerçek" (reel) mekanizmalar, güçler, eğilimler vb. dünyasının (reel düzey) bağımsız gerçekliğini gösterme iddiasıdır (Benton ve Craib, 2008: 160). Bu anlamda reel alan olayları üreten temel yapılar ve mekanizmaları içerir (Baert, 2017: 133). Gerçekliğin bu katmanlı ve geçişsiz doğası nedeniyle ki bilimsel yasalar (pozitivizmde olduğu gibi) düzenlilik gösteren ampirik olayların değil, güçleri harekete geçiren ve doğrudan gözlemlenemeyen temel mekanizmaların ve eğilimlerin ifadeleridir (Baert, 2017: 133-134; Bhaskar, 2008: 3). Bu çerçevede bilimsel realizmin nedensellik anlayışı, ancak kapalı (deneysel) sistemlerde elde edilebilen ampirik düzenlilikler yerine, nesnelere veya ilişkilerin veyahut daha genel bir ifade ile onların işleyiş mantığını gösteren mekanizmaların "nedensel güçleri" veya yatkınlıkları ile ilgilidir (Sayer, 2010: 71, 105). Genelde bu nedensel güçler sadece tekil nesnelere veya bireylerde bulunmaz, aynı zamanda sosyal ilişkilerde ve yapılarda da bulunur (Sayer, 2010: 71). Buna göre bir hegemon devletin güçleri, yalnızca bir büyük güç olarak onun bireysel özelliklerine indirgenemez, daha ziyade hegemonya konumundan kaynaklanan diğer devletlerle, uluslararası kurumlarla bağımlılık ilişkilerinden türeyebilir.

Bilimsel realizmin bakış açısından, hem pozitivism hem de yorumsamacılık sosyal gerçekliği epistemolojik endişelerine indirgemektedirler. Şöyle ki, pozitivistler varlığı veya gerçekliği algılanabilmeye indirgerken, yorumsamacılar varlıkları inşa edenin "bizim dilimiz" olduğunu ileri sürerek "dilsel yanlıya" düşerler (Patomaki, 2002: 4).

Diğer bir deyişle pozitivistler gerçekliği tecrübeler bağlamında tanımlarken, yorumsamacılar onu teoriler veya dilsel uzlaşılar anlamında tanımlarlar. Her ikisi de epistemolojik bir kategoriye ontolojik bir görev yükledikleri için *budanmış* birer sosyal ontoloji ortaya koymuşlardır (Joseph ve Wight, 2010: 9). Bilimsel realistler, yorumsamacıları faillerin amaçlı alanı ve onu oluşturan dilsel kuralları verili almakla eleştirirler. Realistler için yorumsamacıların öznelerarası anlamları analizin hareket noktası olarak ele alıp sosyal gerçekliği bu anlamlara indirgemeleri, bireylerin sahip oldukları “kavrayışların ve sosyal uzlaşıların kendilerinin sosyalleşme ve güç ilişkileri gibi nedensel süreçlerin ürünü oldukları gerçeğini gizlemektedir” (Shapiro ve Wendt, 1992: 211). Oysa bilimsel realistlere göre, sosyal gerçeklik insanın bilgisinden, tecrübelerinden ve pratiklerinden daha fazla ve farklıdır.

Douglas Porpora’nın (2015: 96) belirttiği gibi, sosyal ontolojiyi kavramsallaştırdığımız biçime bağlı olarak, farklı sosyal yapı kavrayışları tanımlamaktayız. Elder-Vass’ın (2012: 21) ifadesiyle, realist sosyal ontoloji “belirli sosyal varlıkların güçlerini ve mekanizmalarını tanımlamakla ilgilidir.” Bilimsel realizmin sosyal ontoloji kavrayışı katmanlı ve farklılaşmış bir gerçeklik (ontoloji) kavrayışından ve oluşum/beliriverme (*emergence*)⁴ kavramından türemektedir (Bhaskar, 1983: 82-83). Bir ontolojik katmanı diğerinden ayıran veya daha doğru bir ifade ile farklılaştıran ortaya çıkan seviyede bulunan seviyenin oluşumsal özellikleridir. Elder-Vass’ın (2007: 28) ifadesiyle, “oluşum, bir bütünün, parçalarının sahip olmadığı özelliklere (veya güçlere) sahip olabileceği fikridir.” Bu açıdan Wight’in (2006: 110) belirttiği gibi, seviye veya düzey kavramı oluşum nosyonuyla yakından ilgilidir. Oluşum, bir varlığın diğer bir varlıktan ortaya çıkışını, fakat oluşan veya beliriveren bu yeni varlığın kendine özgü özellikleri ve nedensel güçleri olduğu için, çıktığı varlığa indirgenmezliğini gösteren iki varlık arasındaki ilişkiye işaret eden bir kavramdır. Buna göre her seviye, çıktığı seviyede gömülü olmasına rağmen, kendine özgü mekanizmaları, yasaları ve çalışma mantığı olduğu gibi, daha alt bir seviyeye indirgenemez (Bunge, 1963: 39).

Bilimsel realizmin katmanlı sosyal ontoloji ve oluşum kavrayışından hareket eden yazarlar, sosyal yapıların indirgenemez kendine özgü özelliklere sahip olduklarını savunmuşlar (Archer, 1995; Elder-Vass, 2010). Bu özellikler insanlara bağlı olduğu halde, kendilerine has özelliklere sahiptir ve çıktıkları daha alt seviyelere indirgenemezler. Bu nedenle sosyal özellikler bireylerle indirgenemez ve bireylerin özellikleri ve amaçları açısından açıklanamazlar

4 Türkçe literatüründe “*emergence*” kavramı genelde “oluşum”, “ortaya çıkma” veya beliriverme şeklinde kullanılmaktadır (Bkz. Benton ve Craib, 2008; Yalvaç, 2010; Ögüt, 2013; Baert, 2017).

(Hodgson, 2002: 162). Yapılanma teorisinin seviyelerin farklılaşmış ve oluşumsal özelliklerini dikkate almaması, onun sosyal gerçekliğinin tek bir boyutuna odaklanmasına ve öznelerarası boyutunun dışında hiçbir üst veya alt gerçeklik seviyesinin kabul etmemesine sebep olmuştur. Bunun önemli bir sonucu sosyal yapı kavramının aşındırılması olmuştur (Hodgson, 2002: 162).

4. Sosyal İlişkiler Olarak Yapı Kavrayışı: Yapılanma Sonrası Bir Kavramsallaştırma

Bhaskar'ın (1998: 27) geliştirdiği Dönüşümsel Toplumsal Eylem Modeli (TMSA), (veya kısaca *dönüşümsel model*) maksatlı insan eyleminin nasıl önceden var olan yapısal bir bağlamda gerçekleştiğini ortaya koyar. Bu anlamda Bhaskar toplum ile kişi arasındaki bağıntıya dair yeni bir model sunmaktadır (Öğüt, 2013: 329). Bhaskar'a (1998: 31) göre bireyciler için "sosyal olan" (*the social*) "grup" ile eşanlamdadır. Oysa sosyolojinin konusu büyük ölçekli kitle veya grup davranışı değil, bireyler ve gruplar arasındaki kalıcı *ilişkiler* ve bu ilişkilerin doğası ve ürünleridir (Bhaskar, 1998: 31). Giddens'in teorisine benzer şekilde (Callinicos, 2004: 100) Bhaskar'a (1998: 37) göre, "toplum aynı zamanda insan failliğinin hem daima mevcut olan *koşulu* (maddi neden), hem de sürekli yeniden üretilen *sonucudur*". Bu açıdan *praksis* süreci, hem çalışma yani bilinçli üretim, hem de genelde bilinçsiz olan üretim koşullarının yeniden üretimidir (Bhaskar, 1998: 36). Ancak Giddens'ten farklı bir biçimde Bhaskar'a (1998: 36) göre, insanlar ve toplum birbiriyle diyalektik bir şekilde bağlanmamışlardır. Diğer bir deyişle onlar aynı sürecin iki anı (uğrağı) değildir. Giddens'ten farklı olarak bilimsel realistler, sosyal ilişkilerin indirgenemez nedensel güçlere sahip olduğu ve bu ilişkilerin kurulduktan sonra, müteakip kuralları takip eden aktörlerin davranışlarından analitik öncelik taşıdığını savunurlar (Porpora, 1998: 351). Sosyal ilişkileri sosyal ontolojinin temelinde ortaya koymaları nedeniyle, realistlerin (Bhaskar ve Archer) *dönüşümsel modelini ilişkiyel yapı modeli* terimiyle de ifade edebiliriz. Bu ilişkiyel modele göre, sosyal yapıların var oluşu, her türlü insan faaliyeti için zorunlu bir önkoşuldur. Bhaskar'ın ifadesiyle, toplum yaptığımız her şey için araçları, ortamı, kuralları ve kaynakları sağlamaktadır. Kısaca toplum, bizim bilinçli veya gerekçeli eylemlerimiz için bilinçsiz koşuldur (Bhaskar, 2011: 3). Bhaskar'ın (1998: 38) belirttiği gibi, bireyler çekirdek aile kurumunu yeniden üretmek için evlenmezler veya işçiler kapitalizmi devam ettirmek için emeğini satmazlar, fakat birçok birey evlendiğinde ve emek gücünü "açık iradesiyle" sattığında belirli sosyal yapıların yeniden üretilmesinde katkıda bulunurlar. Bhaskar'ın (1998: 39) deyişiyle insan etkinliğinin temel örnekleri olarak söz söylemek, yapmak ve faaliyette bulunmak fiilleri, önceden oluşmuş eldeki malzemelere dayanarak gerçekleşir.

Örneğin konuşma dili, yapmak malzemeleri, eylem koşulları, etkinlik kaynakları ve faaliyet kuralları gerektirmektedir. Bu modele göre fail bir heykeltıraşa benzetilir. Bir heykeltıraş bir heykeli nasıl eldeki araçlar ve ham malzemelerden biçimlendiriyorsa, failler de eylemlerini önceden mevcut bulunan sosyal yapılardan üretirler (Lewis, 2000: 257). Bhaskar (1983: 84) toplumun yalnızca insan faaliyetinin sonucu olarak var olduğu ve bu nedenle şeyleşmenin bir hata olduğunu belirtirken, aynı zamanda toplumun asla insan eyleminin bir yaratılışı olamayacağı için iradeciliğin de hatalı bir yaklaşım olduğunu vurgulamaktadır. Bhaskar'a (1983: 84) göre sosyal yapı, amaçlı insan failliği açısından her zaman (eylemi önceleyen anlamında) *verili* bir olgu olduğu için, kendisi Giddens'in yaptığı gibi "yapılanma"dan ziyade sosyal yapıların yeniden üretimi ve dönüştürülmesi hakkında bahsetmeyi tercih eder.

Bhaskar'a (2011: 61) göre sosyal yapılar sosyal aktörlerin eylemleri ve düşünceleri içerdiği halde onlara indirgenemezler. Diğer bir deyişle, sosyal yapılar sadece belirli bir anda faillerin veya toplumdaki kolektif düşüncelerin ürünü değiller. Bhaskar (1998: 39) bizlerin daha önce yapılandırılmış veya bizi önceleyen bir toplumsal yapılar dünyasında doğduğumuzu belirtir. Sosyal yapıların önceden var oluşu, bizim onları yarattığımızdan ziyade bilinçli veya bilinçsiz aktif eylemlerimizle ancak dönüştürebileceğimizi veya yeniden üretebileceğimizi göstermektedir. Bu anlamda sosyal yapılara bizim düşüncelerimizden bağımsız bir varoluş atfetmek mümkündür. Sosyal yapıların gerçekliğini ve varoluşunu onların bizim eylemlerimiz üzerine doğrudukları kısıtlayıcı etkilerden veya sahip oldukları nedensel güçlerini temel alarak saptayabiliriz (Bhaskar, 1998: 25). Diğer bir deyişle, sosyal yapılar doğrudan gözlemlenmediği halde, gözlemlenen insan davranışı üzerinde gözlemlenebilen bir etki doğurduğu için gerçek olarak kabul edilebilir (Lewis, 2000: 249).

Böylece eğer "toplumsal olan" bireyin ürünü olarak indirgenemeyecekse, toplum insanların bilinçli eylemlerin tümü için bir zorunlu koşul olarak karşımıza çıkmaktadır (Bhaskar, 1998: 37). Diğer bir deyişle, "tüm sosyal yapılar – örneğin ekonomi, devlet, aile, dil gibi – belirli sosyal ilişkilere dayanır veya onları gerektirir". Bhaskar'a (2011: 3) göre insanların girdiği ilişkiler ve eylemleri ile yeniden ürettiği veya dönüştürdükleri bu ilişkiler aslında onları önceleyen sosyal yapının kendisidir. Bu anlamda, *sosyal yapılar* insanların birbirleriyle, ürünleriyle, faaliyetleriyle ve doğa ile arasında bulunan çeşitli *ilişki* türlerinden meydana gelmektedir (Bhaskar, 2011: 64). Bu açıdan, sosyal yapılar, toplumda görülen olguları üreten mekanizmaların bulunduğu sosyal gerçekliğin derin boyutunu oluşturur (Danermark vd., 2002: 34).

Bhaskar'a (1998: 46) göre, sosyal dünya hem iç hem de dış ilişkilerden oluşur ve sosyal dünyada bir varlık biçimi olarak ilişkiler, farklı güçlere, özelliklere ve eğilimlere sahiptir. Bhaskar açıklama yükünü sadece yapıya veya bireylere yüklememek için ve yapının faili belirlediği ile ilişkin belirlenimcilik

sorununu aşmak amacıyla oluşumsal varlık (*emergent property*) nosyonunu geliştirdi. Elder-Vass'ın (2007: 27) belirttiği gibi oluşum kavramı, bilimsel realizmin temel ontolojik iddiasını haklı çıkarmak için kullanılır. “Toplumsal yapılar, insan bireylerin ürünü olmasına rağmen, bu bireylerin güçlerine indirgenemeyecek olan kendilerine özgü nedensel güçlerine sahiptir” (Elder-Vass, 2007: 27).

Bu çerçevede yapı ve fail katmanlaşmış bir sosyal gerçekliğin farklı katmanlarını oluşturdukları için, her ikisi de gerçek ve nedensel açıdan etkili ancak birbirine indirgenemeyen, kendine özgü ayırt edilebilir (oluşumsal) özelliklere sahiptir (Archer 1995: 14). Carter ve New'in (2004: 4) özetlediği gibi yapılar belirli kendine özgü özelliklere sahiptir: öncelikli veya önceden var olma (hukuki sistem ve dilsel sistemler yakın ilişki kurduğumuz dünyanın önceden mevcut olan özellikleridir), zaman açısından süreklilik ve son olarak kısıtlayan ve imkân sağlayan anlamında güçlere sahip olma. Failler ise, bilinçli davranış, amaçlılık, düşünömsellik, bilişsellik, duygusallık vb. özellikler içerir. İnsanların seçebilme kapasitesi, failliği üretir. Bu özellik faillerin yapıların taşıyıcısı olmalarını önlemektedir (Rivas, 2010: 218). Düşünsel varlıklar olarak insanlar çok gelişmiş bir sembolik iletişim kurmak, projeler tasarlamak, planlar yapmak, tutkulara sahip olmak ve çıkarlarını kovalamak gibi yeteneklere sahiptirler. Bu ontolojik yetenek, tarihi yapanların insanlar olduğunu ima etmektedir (Carter ve New, 2004: 4). Bu açıdan, Archer'a (2015: 13-14) göre, çözülmesi gereken temel sorun, Giddens'in yaptığı gibi yapı ve faili birbiriyle birleştirmek yerine, onların nasıl bağlandığını göstermektir.

Yapılar ve failler ontolojik açıdan ayrı varlıklar olarak kavrandığı için, Bhaskar yapı ve fail arasında onları bağlayacak arabulucu kavramlar öne sürmektedir. Ona göre, yapı ve failin birbiriyle nasıl bağlandığını gösteren arabuluculuk sistemi, bireylerin işgal ettikleri konumlar (yerler, işlevler, kurallar, görevler, haklar) ve bu pozisyonlarda bulunmalarından dolayı yürüttükleri faaliyetler veya pratikler ile ilgilidir (Bhaskar, 1998: 40-41). Böylece, insanlar ve toplum arasındaki ilişki katmanlı etkileri sayesinde failleri kolektifleştiren ve yapıları yeniden üreten “konumlanmış pratikler” aracılığıyla kurulmaktadır (Joseph, 2007: 358). Bu açıdan pratikler sosyal yapıları oluşturmaz, onlar eylemi sosyal yapılar ile bağlayan arabulucu vasıtalar veya noktalarıdır. Diğer bir deyişle kurumlar faillerin içinde hareket ettikleri veya eylemde buldukları öznelerarası ortamı temsil ederken, sosyal yapı faillerin bilinçlerine dayanmayan veya bilinçsizce üretilen ilişkileri gösterir. Yapıların yalnızca kurallar ve kurumlardan meydana geldiğini ileri sürmek, yapıyı sosyal pratiklere indirgemek demektir (Joseph, 2007: 356-357). Bhaskar ve Archer'in örneğinde gösterildiği gibi, bilimsel realistler ise yapı tanımında kurallar ve pratiklere merkezi bir yer vermekten ziyade, yapıyı dinamik, nedensel, köklü ve faillerin faaliyetlerine indirgenemeyen *ilişkiler seti* olarak tanımlarlar.

Bhaskar'ın (2011: 25-26) ifadesiyle sosyal yapıların nedensel gücü sosyal faillik aracılığıyla gerçekleşir. Kurallar ve pratikler (kurumlar) yapı ve fail arasında arabulucu bir faktör olarak önemlidirler. Diğer bir deyişle kurallar, normlar ve pratikler sosyal yapıların büyük ölçüde bilinçsiz yeniden üretimine ve bazen de dönüşümüne arabuluculuk eden araçlardır (Joseph, 2007: 357). İlişkiler indirgenemez nedensel etkilere sahiptirler ve bu ilişkiler kurulduktan sonra kuralları takip eden aktörleri önceleyen *sosyal konumlar* doğururlar. Kısaca konumların, doğurdıkları pratikleri incelemeleri gerekir. Bu nedenledir ki yapıların, bireyler (devletler) üzerindeki etkileri, konumlar üzerinde inşa edilen belirli konumlanmış veya yapılandırılmış çıkarlar, kaynaklar, kurallar üzerinden ortaya çıkmaktadır (Archer, 1998: 201). Bu yönden, konumlar (yerler, işlevler, kurallar, görevler, haklar) ve pratikler (eylemler) birbirinden ayrılmalıdır (Archer, 1998: 201). Diğer bir deyişle, aktörlerin en önemli siyasi ve sosyal yönleri (onların kimlikleri, rolleri, tercihleri ve değerleri), şimdiki ama özellikle de geçmiş zamandaki etkileşim ve ilişkilerden kaynaklanmaktadır (Nexon, 2010: 101).

Archer'e (1995: 65) göre, yapı-fail ilişkisinin kavramsallaştırılmasında en önemli diğer konu bu ilişkinin "zamansallık" boyutudur. Oluşum kavrayışın dikkate alınması, aynı zamanda analizde zaman boyutunun öne çıkmasına imkân verir. Buna göre yapı ve fail sadece *zaman içerisinde aralarında olan etkileşimin* incelenmesiyle birbiriyle bağlanabilirler. Sosyal yapı ve faillik arasındaki etkileşim zaman içinde gerçekleşmektedir, yani oluşum bir süreçtir. Bir seviyenin bir önceki seviyeden ortaya çıkmış veya belirivermiş olması nedeniyle, belirli bir seviye veya tabakadaki güçler ve özellikler diğer seviyeyi incelemektedir. Ancak ortaya çıkışın (yeni oluşumun) gerçekleşmesiyle birlikte, oluşmuş tabakadaki güçler çıktıkları tabakanınkinden görece bir özerklik veya yeni bir nitelik kazanırlar (su, onu meydana getiren hidrojen ve oksijene indirgenemez). Bu açıdan Archer'in (1995: 66) ileri sürdüğü analitik ikilik, yapıların ve failliğin ayrı tabakalar olduğunu gösterir (Danermark vd., 2002: 181). Danermark'ın (2002: 181) belirttiği gibi analitik ikilik iki sava dayanır. Birincisi sosyal yapılar kendilerini yeniden üretilmeye veya dönüştürülmelerine yol açan eylemleri incelemektedir. Önceden var olmayan bir şeyi değiştiremezsiniz veya sürdüremezsiniz. İkinci olarak, yapıların dönüştürülmesi zaman açısından onu yaratan eylemlerden sonra gelir, yani yapıların yeniden üretimi veya dönüştürülmesi faillerin eylemlerinin ürünüdür. Öte yandan dönüştürülen yapı, bir sonraki etkileşimin yer aldığı koşul veya ortam haline gelmektedir. Bu aşamalar gerçek hayatta doğrudan algılanmadığı için analitik ayrımlar temsil ederler (Danermark vd., 2002: 182). Yapıların varlığı ve yeniden üretimi için faillerin eylemleri esastır. Ancak yapı ve fail farklı zaman dilimlerinde çalışır (Archer, 1995: 66). Yapılar geçmişten gelen insan eylemlerinin ürünüdürler. Diğer bir deyişle failler yapıyı yaratmazlar

veya “doğa durumu” tezinin savunucularının düşündükleri gibi failer toplumu veya yapıları *ex nihilo* olarak yaratmazlar. Failler sadece eldeki malzemeler ile “yaratabilecekleri” için devraldıkları miras son derece kısıtlayıcıdır (Manicas, 2006: 68). Bu açıdan, sosyal yapılar yapılanma teorisinde kabul edildiğinden daha derin bir şekilde ve önceden bulunmaktadır (Joseph, 2008: 119). Önceden mevcut olma durumu sosyal yapıların zorunlu olarak şimdiki aktörlerin icadı olmadığını gösterirken, yapıların sahip olduğu özerklik de mevcut etkinin zorunlu olarak mevcut insan eylemlerine bağlı olmadığını gösterir (Archer, 1995: 138).

Özetleyecek olursak, Bhaskar (1998) ve Archer (1995) gibi realistler sosyal yapıların insan eylemine dayandığını inkâr etmemektedir. Hatta sosyal yapıları, “sosyal” yapan insan eylemine bağlı oluşu olduğunu kabul ederler. Bu açıdan, realistler sosyal yapıların aslında insan eyleminin ürünü olduğunu kabul ederek, kimi yapısalcılık versiyonlarda görülen yapının şeyleşmesinden (*reification*) kaçınmışlardır. Ancak burada Archer (1995), yapıların geçmişte girilen eylemlerin ürünü olduğunu vurgulamaktadır (Lewis, 2001: 251). Diğer bir deyişle bilimsel realistler, “önceden var olan sosyal yapıların faaliyet bağımlılığını kabul eder. Fakat sosyal yapılar, geçmişte, muhtemelen o zamandan beri yok olan aktörler tarafından gerçekleştirilen eylemlerin ürünüdür.” (Lewis, 2001: 251). Bu nedendir ki fail veya insan failiği yapıyı yaratmaz, onlar önceden mevcut olan yapıyı sadece yeniden üretir veya dönüştürür (Bhaskar, 1998: 36). Eğer toplum bireyi önceliyorsa, sosyal eylemin tümü sosyal biçimlerin varlığını önceden varsaymaktadır. Bununla beraber, Archer’e (1995: 90) göre, sosyal etkileşimin yapısal olarak şartlandırıldığı görülür, ancak failerin sahip olduğu indirgenemez oluşumsal güç nedeniyle yapısal olarak zorunlu bir şekilde belirlenmiş değildir. Öte yandan, fail olarak bireyler buldukları yapısal konumlarından belirlenmezlerse bile etkilenmektedirler. İnsanlar istediklerini seçerler; ancak seçimlerini (kendilerinin seçemediği) yapısal ve kültürel olarak üretilen seçenek yelpazesi bağlamında yapmak zorundadırlar (Carter ve New, 2004: 3).

5. Farklı Gerçeklik Düzeyleri Olarak Yapı ve Fail İlişkisinin Uluslararası İlişkiler Açısından Bazı İçerimleri

Yukarıda ortaya konulan çerçevede yapı açıklama, fail ise anlama ile ilişkilendirilebilir. Sosyal eylemin açıklanması için her ikisi önemli ise de yapı öncelik taşır, çünkü aktörlerin eylemleri belirli yapılar içerisinde gerçekleşmektedir. Herhangi bir zaman diliminde başkan, general, öğretmen, eş gibi sosyal konumlar ve sosyal roller bu rollere sahip olan bireyleri

öncelemektedir (Rivas, 2010: 220). Joseph'in (2008: 119) belirttiği gibi, yapılar yeniden üretilmesi için faile bağıyken, insan eylemi yapılar tarafından aktörlerin nadiren farkında olduğu bir biçimde şartlandırılır. Bunun anlamı faillerin bilinçli davranmadıkları demek değildir. Daha ziyade, bilinçli eylemlerin genelde derin (yapısal) bir düzey yerine yüzeysel bir (pratikler) düzeyde gerçekleştiğini gösterir. Böylece faillerin bilinçli eylemleri daha derin sosyal yapıların bilinçsiz veya amaçlanmayan yeniden üretimine yol açmaktadır (Joseph, 2008: 119). Örneğin, devletlerarası rekabetin yeniden üretimi, devletlerin güvenliklerini artırmaları için bilinçli bir şekilde maddi kapasitelerini artırmalarını gerektirir. Yeterince sayıda büyük devlet bu şekilde davrandığında, devletlerarası rekabeti, güç mücadelesini ve bunlarla bağlantılı uluslararası politika yapısını ve ilişkileri yeniden üretmiş olurlar.⁵ Kısaca yapısal ilişkiler, sosyal pratiklerin amaçlanmayan sonuçları olarak da okunabilir (Joseph, 2008: 119).

Bu argümanı Üİ'ye taşıdığımızda, egemenlik, uluslararası meşruiyet, kültürel değerler ve düzenleyici ve kurucu pratiklerle ilgili olan kurumların, sosyal konumların bileşenleri olarak yapısal bir faktör ve dolayısıyla nedensel açıklamanın önemli bir parçası olduğu ortaya çıkar. Öte yandan, kurumları uluslararası yapının kendisi ile eşit tutmak (birçok Kurumsalçı ve İnşacı yaklaşımda olduğu gibi)⁶ kurumların altta yatan siyasi (güç) ve ekonomik (üretim) ilişkileri örten veya onların yerini alan yanıltıcı bir kavram olarak karşımıza çıkmasına neden olur.⁷ Örneğin Susan Strange'nin (1998: xiv) belirttiği gibi, uluslararası rejim literatürü, rejimlerin altında yatan güç unsurunu görmezlikten gelmektedir. Oysa en önemli uluslararası rejimler, eşitlerin bir araya gelmesi sonucunda değil, hâkim bir devletin veya büyük güçlerin geliştirdikleri stratejilerin bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Bunun yanında “kurallar ve kaynaklar” olarak Giddens'in yapı tanımını kabul ettiğimizde, sosyal dünyada faillerin kavrayışından bağımsız nedensel bir faktör olarak sosyal ilişkilerin (veya maddi koşulların) gerçekliğini ihmal etmiş veya gizlemiş oluruz (Wight, 2006: 154). Örneğin Wendt'e (1999: 182) göre, “hegemonlar ve rahipler sadece kültürel olarak böyle tanındıklarında var olurlar.” Oysa bilimsel realizmin yapı anlayışına göre hegemonik düzenin işlemeden etkilenmek için böyle bir düzenin varlığından farkında olmak gerekmemektedir.

5 Joseph aynı mantığı kapitalist üretim ilişkilerin yeniden üretimini göstermek için kullanmaktadır. Bkz. (Joseph, 2008).

6 (Bkz. Hasenclever vd., 1997).

7 (Bkz. Strange, 1982).

Bilimsel realizmin yapı-fail ilişkisinin kavramsallaştırılması ışığında, “kurallar ve kaynaklar”, yapıları oluşturan unsurlardan sadece bir tanesidir ve dolayısıyla sosyal yapının kendisini oluşturamaz. Bir varlık veya bütün, içyapısının belirli bir biçimde düzenlenmesinden dolayı, onu oluşturan unsurlardan ve yapıdan türeyen belirli güçlere ve niteliklere sahiptir. İşte yapı, böyle bir varlığı oluşturan unsurlar arasındaki ilişkilere işaret eden bir kavramdır (Wight, 2006: 218). Bu bağlamda bütün, somut bir varlığa sahipken, bir ilişkiler seti olarak yapı soyut bir kavramdır. Ancak burada vurgulanması gerekir ki soyut bir varlık olarak yapı, sadece analitik bir kavrama işaret etmez. İlişkilerin, bizden bağımsız nedensel etkileri ve dolayısıyla gerçek bir varlığı vardır (Wight, 2006: 218).

Wight’e (2006: 145) göre, gerçekliğin katmanlı yapısını ve seviyelerin indirgenemez, oluşumsal niteliğini dikkate almadan, her zaman sosyal açıklama konusunda indirgemeci olmak mümkündür. Yapılanma teorisindeki yapıların sadece etkileşim sırasında (şimdiki zamanda) var olduğu düşüncesi, yapıları eyleme ve gerçekliği mevcut etkileşime indirgemektedir. Oysa yapı ve eylem iki ayrı ve dolayısıyla analitik olarak ayrılabilir olgulardır (Patomaki, 2002: 116-117). Elder-Vass’a (2007: 26) göre “bu ayrışmanın metodolojik sonucu”, yapı ve fail “arasındaki yakın ilişkisinde ısrar ederken, aralarındaki devam eden etkileşimi incelememizi sağlamasıdır.” Yapılanma teorisinde oluşumun dikkate alınmaması, Giddens için sosyal sistemleri oluşturan, ilişkiler kalıplarının nedensel etkisinin reddine yol açar. Ancak sosyal ilişkilerin nedensel tesirlerinin inkâr edilmesi, sosyal çıktılarının açıklanmasına bir engel koymaktadır (Wight, 2006: 146). Wight’in (2006: 147) belirttiği gibi, uluslararası ilişkilerdeki zorlamayı ve sosyal gücün uygulanmasını anlayabilmemiz için, ilişkilerin bağımsız nedensel etkisini kavramak önemlidir. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD önderliğinde kurulan uluslararası liberal düzende, hem ekonomik alanda hem de siyasi alanda uygulanan kurallar, bazı devletleri bağımlı kılarken, bazılarını ise güvenlik endişeleri nedeniyle sıkı bir hiyerarşik ilişki içerisine sokmuştur. Oysa bağımlılık ve hiyerarşinin (bunlara güç ve gelir dağılımı, iş bölümü vs. çeşitli ilişkiler eklenebilir) kendisi ne bir davranış biçimi ne de bir kuraldır. Devletlerin, güvenliklerini en güçlü olana devredeceklerini söyleyen bir kural yoktur. Daha ziyade, (karşılıklı) bağımlılık, hiyerarşi asimetrik ilişkilerdir. Bu tür ilişkilerin kuralların bir sonucu olduğunu kabul etmek mümkünse de, bunun “sonuçları olan bir sonuç” olarak görülmesi gerekir (Wight, 2006: 149-150; Porpora, 1993). Kurallar neler yapacağımızı belirlemez, onlar sadece, yapabileceğimiz şeylerin imkânlarını ortaya koyar. Bu açıdan faillerin, rutin davranışları nasıl yeniden ürettiğini tanımlamak yeterli değildir, aynı zamanda faillerin neden belirli bir rutini ötekine göre seçtiklerini sormamız gerekir (Wight, 2006: 149). Burada, faillerin güdülerinin üretilmesinden sorumlu bir

nedensel mekanizma Giddens'in teorisinde eksik olan diğer bir halkayı gösteriyor.

Wight'a (2006: 149) göre, indirgenemez, oluşumsal maddi ilişkiler, motivasyonun rolünü açıklayacak türde bir mekanizma sunmaktadır. Bu tür ilişkiler, faillerin, kuralları bilinçli bir şekilde takip eden davranışlarından ortaya çıkan indirgenemez bir varlık gösterir. Bu nedenle, aktörlerin onlar hakkında farkında olup olmadıklarına bağlı olmaksızın, yapıların ontolojik açıdan nesnel bir varlığı ve toplumda nedensel etkileri vardır. İlk bakışta, sosyal yapıların kavramlara bağlı olduğu görüşüne karşı olarak gözüken bu argüman, aslında ortaya çıkan oluşumsal maddi ilişkilerin faillerin farkındalığından bağımsız olarak var oldukları halde, onların sadece aktörlerin bilinçli bir şekilde eylemde bulunurlarsa var olabileceğini göstermektedir (Wight, 2006: 149). Örneğin, uluslararası hukuk veya uluslararası toplum kuralları (egemenlik, kuvvet kullanma gibi), belirli uluslararası davranışların ve eylemlerin gerçekleşmesinin koşullarını ortaya koyar. Bu kurallar devletler birbiriyle ilişkiye girdiklerinde yeniden üretilir. Ancak baştan beri, kurallar belirli objektif maddi ilişkiler doğururlar. Örneğin, Büyük Güçler BM Güvenlik Konseyinde veto yetkisine sahipken veya bu konumdan dolayı inisiyatif ile donatılırken (İnsani Müdahale gibi) diğer devletler, alınan kararlara tepki gösterebilecekleri savunmacı bir konumda bulunurlar. Bu kuralların doğurduğu yeni oluşumlar nedeniyle uluslararası istikrar, meşruiyet ve kurumlara saygı veya normların ihlali stratejik açıdan önemli olmaktadır. Bir satranç oyununda olduğu gibi, inisiyatife sahip olmak, savunmada olmak, belirli stratejik bölgeleri kontrol etmek gibi, yukarıda sözü edilen konumlar, kural olarak nitelendirilemezler. Aksine bu konumlar, kurallar ve uygulamalar sonucunda ortaya çıkan ilişki özelliğindedir. Bu anlamda, konumların maddi bir varlığı ve oyuncuların farkındalığına dayanmayan *inter alia* nedensel gücü bulunmaktadır (Wight, 2006: 150).

Sonuç

Yapı kavramı sosyal analiz açısından vazgeçilmez bir kavramdır. Bu nedenle ister sosyal olguları, ister uluslararası siyasi olguları açıklamak konusunda açık veya örtük olarak varsayılan ve kullanılan bir kavramdır. Yapı kavramının kavramsallaştırılması sorunu öncelikle sosyal gerçekliği oluşturan unsurların ve aralarındaki ilişkilerin neler olduğu ile ilgili sosyal ontolojinin doğasına dair varsayımlara dayanmaktadır. Sosyal teoride Giddens ve Bhaskar tarafından başta olmak üzere hareket noktası olarak kabul edilen bu varsayım doğrultusunda bu çalışma inceleme hedefini iki soru etrafında belirledi: Bilimsel realizmin katmanlı sosyal ontoloji kavrayışının sosyal yapıyı kavramsallaştırma açısından sonuçları nelerdir? Bhaskar'ın sosyal yapı

kavramsallaştırması Giddens'in yapılanma teorisinden hangi yönlerden ayrılır ve bu nasıl bir farklılık yaratır? Bu makale sosyal teoride tartışma üretmeye devam eden bu iki soruya, Uİ'deki yapı kavramsallaştırmalara ışık tutacak biçimde cevap vermeye çalışarak, Uİ teorisinde ilk olarak ve özellikle Wendt'in yorumuyla tartışma konusu olan Bhaskar'cı bilimsel realizmin yapı kavrayışının Giddens'in yapılanma teorisiyle ilişkisini açıklamaya çalıştı. Bu kapsamda çalışma, Wendt'in tutumundan farklı olarak bilimsel realizmin öznelerarası bir gerçeklik olarak bir yapı kavrayışından ziyade nesnel bir gerçeklik olarak bir yapı kavrayışı geliştirmeye yatkın olduğu ileri sürdü. İkinci olarak uluslararası politikanın ontolojisiyle ilgilenebilmek için Bhaskar'ın dönüşümsel toplumsal eylem modelinin, Giddens'in "kurallar ve kaynaklar" olarak yapı kavramsallaştırmasının sınırlılıklarını aşabilecek bir çerçeveye sunduğunu gösterilmeye çalışıldı.

Bilimsel realizmin sosyal teoriye en önemli katkısı sosyal yapı kavramının kavramsallaştırılması ile ilgili hem yapısalcı belirlenimcilikten, hem de bireyci iradecilikten kaçınmaya çalışan bir yaklaşım ortaya koymaya çalışmasıdır. Bu açıdan Bhaskar, Giddens ile benzer bir amaç paylaşmaktadır. Üstelik Bhaskar'ın dönüşümsel modeli Giddens'in yapılanma teorisine benzer biçimde, sosyal yapıyı faillik için bir engel değil, failliğin ve toplumsal eylemin bir önkoşulu olarak kavrar. Öte yandan Bhaskar'ın dönüşümsel eylem modelinde yapı ve fail tabakalaşmış bir sosyal gerçekliğin farklı katmanlarını oluşturdukları için, her ikisi de gerçek ve nedensel açıdan etkili ancak birbirine indirgenemeyen, kendine özgü ayırt edilebilir oluşumsal özelliklere sahip iki ayrı varlık olarak kavranır. Bu yönüyle Bhaskar'ın yaklaşımı, yapı ve failin karşılıklı bağımlılığı tezi doğrultusunda, yapıları faillerin sosyal pratikleriyle birleştiren ve bu nedenle yapıların kurallara ilişkin bireylerin taşıdığı öznel kavrayışlardan herhangi bir varlığı olmadığı savunan Giddens'tan ayrılır. Bhaskar ve Archer, yapıyı "kurallar ve kaynaklar" olarak tanımlayan Giddens'tan farklı olarak, yapı tanımında kurallar ve pratiklere merkezi bir yer vermekten ziyade, yapıyı dinamik, nedensel, köklü ve faillerin faaliyetlerine indirgenmeyen *ilişkiler seti* olarak tanımlarlar. Bilimsel realizmin üç-katmanlı ontolojik derinlik kavrayışına göre, yapılar ve doğurgan mekanizmalar deneyimler, etkileşim veya sosyal pratikler düzeyinde değil, reel düzeyde yer aldıkları için, yapıların mevcudiyeti ve nedensel etkileri var olabilmesi için faillerin bilinç süzgecinden geçmesi veya failler tarafından tanınması gerekli değildir. Bu nedenle failler yapıların yaratıcıları olarak değil, aktif eylemleriyle yapıları yeniden üreten veya dönüştüren olarak görülmesi gerekir. Bilimsel realizmin bu yorumu, katmanlı ve nesnel ontolojisi çerçevesinde, bireysel faillerin özelliklerinden ziyade yapılandırılmış sosyal ilişkilere dayanan kapasitelere odaklanmamızı önerir. Böylelikle bilimsel realizmin yapı kavrayışı

sosyal gerçekliğin hem öznelerarası hem de nesnel boyutu ile ilgilenebilmemize olanak tanır.

Kaynakça

- Adler, Emanuel ve Vincent Pouliot (2011), *International Practices*, (New York: Cambridge University Press).
- Archer, Margaret (1982), "Morphogenesis versus Structuration: On Combining Structure and Action", *The British Journal of Sociology*, 33 (4): 455-483.
- Archer, Margaret (1995), *Realist Social Theory: The Morphogenetic Approach*, (New York: Cambridge University Press).
- Archer, Margaret (1998), "Introduction: Realism in the social sciences", Archer, Margaret, Roy Bhaskar, Andrew Collier, Tony Lawson, Alan Norrie (Der.), *Critical Realism: Essential Readings*, (New York: Routledge): 189-205.
- Archer, Margaret, Roy Bhaskar, Andrew Collier, Tony Lawson, Alan Norrie (Der.) (1998), *Critical Realism: Essential Readings*, (New York: Routledge).
- Baert, Patrick (2017), *Sosyal Bilimler Felsefesi: Pragmatizme Doğru*, (İstanbul: Küre).
- Benton, Ted ve Ian Craib (2008), *Sosyal Bilim Felsefesi*, (İstanbul: Sentez) (Çev. Ümit Tatlıcan ve Berivan Binay).
- Bieler, Andreas ve Adam D. Morton (2001), "The Gordian Knot of Agency-Structure in International Relations: Neo-Gramscian Perspective", *European Journal of International Relations*, 7 (5): 5-35.
- Bhaskar, Roy (1983), "Beef, Structure and Place: Notes from a Critical Naturalist Perspective", *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 13 (1): 81-96.
- Bhaskar, Roy (1998 [1979]), *The Possibility of Naturalism*, (New York: Routledge).
- Bhaskar, Roy, (2008), *A Realist Theory of Science*, (New York: Routledge).
- Bhaskar, Roy (2011 [1989]), *Reclaiming Reality: A Critical Introduction to Contemporary Philosophy*, (New York: Routledge).
- Bunge, Mario (1963), *The Myth of Simplicity: Problems of Scientific Philosophy*, (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall).
- Bunge, Mario (2006), *Chasing Reality: Strife over Realism*, (Toronto: University of Toronto Press).
- Callinicos, Alex (1985), "Anthony Giddens: A Contemporary Critique", *Theory and Society*, 14 (2): 133-166.
- Callinicos, Alex (2004), *Making History: Agency, Structure, Social, and Change in Social Theory*, (Leiden: Brill).
- Collier, Andrew (1994), *Critical Realism: An Introduction to Roy Bhaskar's Philosophy*, (London: Verso).
- Carter, Bob ve Caroline New (2004), "Introduction: Realist Social Theory and Empirical Research", Carter, Bob ve Caroline New (Der.), *Making Realism Work*, (New York: Routledge): 1-23.
- Cruickshank, Justin (2003), *Realism and Sociology*, (London: Routledge).
- Danermark, Berth, Mats Ekström, Liselotte Jakobsen ve Jan Ch. Karlsson (2002), *Explaining Society: Critical Realism in the Social Sciences*, (New York: Routledge).

- Dean, Kathryn (2006), "Realism, Marxism ve Method", Kathryn Dean, Jonathan Joseph, John Michael Roberts ve Colin Wight (Der.) *Realism, Philosophy and Social Science*, (New York: Palgrave Macmillan): 1-31.
- Doty, Roxanne Lynn (1997), "Aporia: A Critical Exploration of the Agent-Structure Problematique in International Relations Theory", *European Journal of International Relations*, 3 (3): 365-392.
- Elder-Vass, Dave (2007), "For Emergence: Refining Archer's Account of Social Structure", *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 37 (1): 25-44.
- Elder-Vass, Dave (2010), *The Causal Power of Social Structures: Emergence, Structure and Agency*, (New York: Cambridge University Press).
- Elder-Vass, Dave (2012), *The Reality of Social Construction*, (New York: Cambridge University Press).
- Giddens, Anthony (1981), *A Contemporary Critique of Historical Materialism*, (Berkeley: University of California Press).
- Giddens, Anthony (1984), *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, (London: Polity Press).
- Giddens, Anthony (1990 [1979]), *Central Problems in Social Theory*, (Berkeley: University of California Press).
- Giddens, Anthony (1993 [1976]), *New Rules of Sociological Method*, (Stanford: Stanford University Press).
- Giddens, Anthony (2013), *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları*, (Ankara: Sentez).
- Gilpin, Robert (1999), *War and Change in World Politics*, (Cambridge: Cambridge University Press).
- Hasenclever, Andreas, Peter Mayer ve Volker Rittberger (1997), *Theories of international regimes*, (Cambridge: Cambridge University Press).
- Hodgson, Geoffrey M. (2002), "Reconstitutive Downward Causation: Social structure and the development of individual agency", Fullbrook, Edward (Der.), *Intersubjectivity in Economics: Agents and Structures*, (London: Routledge): 159-180.
- Joseph, Jonathan (2002), *Hegemony: A Realist Analysis*, (London: Routledge).
- Joseph, Jonathan, (2007), "Philosophy in International Relations: A Scientific Realist Approach", *Millennium Journal of International Studies*, 35 (2): 345-359.
- Joseph, Jonathan (2008), "Hegemony and the Structure-Agency Problem in International Relations: A Scientific Realist Contribution", *Review of International Studies*, 34 (1): 109-128.
- Joseph, Jonathan ve Colin Wight (Der.) (2010), *Scientific Realism and International Relations*, (New York: Palgrave Macmillan).
- Kratochwil, Friedrich (2000), "Constructing a New Orthodoxy? Wendt's 'Social Theory of International Politics' and the Constructivist Challenge", *Millenium* 29 (1): 73-101.
- Kurki, Milja (2008), *Causation in International Relations*, (Cambridge: Cambridge University Press).
- Lawson, Tony (2003), "Institutionalism: On the Need to Firm up Notions of Social Structure and the Human Subject", *Journal of Economic Issues*, 37 (1): 175-201.
- Layder, Derek (1985), "Power, Structure and Agency", *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 18 (2): 131-149.
- Layder, Derek (1997), *Modern Social Theory*, (London: UCL Press).

- Layder, Derek (2006), *Understanding Social Theory*, (London: Sage Publications).
- Lewis, Paul (2001), "Realism, Causality and the Problem of Social Structure", *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 30 (3): 249-268.
- Lloyd, Christopher (1989), "Realism, Structurism, and History: Foundations for a Transformative Science of Society", *Theory and Society*, 18 (4): 451-494.
- Lopez, Jose ve John Scott (2000), *Social Structure*, (Buckingham: Open University Press).
- Manicas, Peter (1980), "The Concept of Social Structure", *Journal for The Theory of Social Behaviour*, 10 (2): 65-82.
- Manicas, Peter (2006), *A Realist Philosophy of Social Science*, (New York: Cambridge University Press).
- Mouzelis, Nicos (1995), *Sociological Theory: What Went Wrong?*, (New York: Routledge).
- Mouzelis, Nicos (2008), *Modern and Postmodern Social Theorizing*, (New York: Cambridge University Press).
- Nexon, Daniel (2010), "Relationalism ve New Systems Theory", Mathias Albert, Lars-Erik Cederman ve Alexander Wendt, (Der.) *New Systems Theories of World Politics*, (New York: Palgrave Macmillan): 99-126.
- Onuf, Nicholas (1989), *World of our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, (Columbia: University of South Carolina Press).
- Öğütte, Vefa Saygın (2013), *Metodolojik Bireyciliğin Eleştirisi*, (İstanbul: Ayrıntı).
- Özdemir, Ali Murat (2011), "Sosyal Bilimlerde Yapı Kavramı", *Amme İdaresi Dergisi* 44 (2): 1-28.
- Özdemir, Ali Murat (2010), *Ulusların Sefaleti*, (Ankara: İmge).
- Palan, Ronen (2000), "A World of Their Making: An Evaluation of the Constructivist Critique in International Relations", *Review of International Studies*, 26 (4): 575-598.
- Parker, John (2000), *Structuration*, (Buckingham: Open University Press).
- Parker, John, (2006), "Structuration's future?" *Journal of Critical Realism* 5 (1): 122-138.
- Patomaki, Heikki (2002), *After International Relations*, (London: Routledge).
- Patomaki, Heikki ve Colin Wight (2000), "After Postpositivism? The Promises of Critical Realism", *International Studies Quarterly*, 44 (2): 213-237.
- Porpora, Douglas (1993), "Cultural Rules and Material Relations", *Sociological Theory*, 11 (2): 212-229.
- Porpora, Douglas (1998), "Four Concepts of Social Structure", Archer, Margaret, Roy Bhaskar, Andrew Collier, Tony Lawson, Alan Norrie (Der.), *Critical Realism: Essential Readings*, (London: Routledge): 339-355.
- Porpora, Douglas (2015), *Reconstructing Sociology: The Critical Realist Approach*, (New York: Cambridge University Press).
- Rivas, Jorge (2010), "Realism. for Real this Time: Scientific Realism is not a Compromise between Positivism and Interpretivism", Jonathan Joseph ve Colin Wight (Der.) *Scientific Realism*, (London: Palgrave Macmillan, 2010): 203-227.
- Sayer, Andrew (2004), "Foreword: Why critical realism?", Fleetwood, Steve ve Stephen Ackroyd (Der.), *Critical Realist Applications in Organisation and Management Studies*, (London: Routledge): 6-19.
- Sayer, Andrew (2010), *Method in Social Science: A Realist Approach*, (New York: Routledge).

- Sayer, Andrew (2016), *Sosyal Bilimde Yöntem: Realist Bir Yaklaşım*, (İstanbul, Küre Yayınları) (Çev. Sabri Gürses).
- Shapiro, Ian ve Alexander Wendt (1992), "The Difference that Realism Makes: Social Science and the Politics of Consent", *Politics and Society*, 20 (2): 197-223.
- Scott, John (2001), "Where is Social Structure?", Lopez, Jose ve Garry Potter (Der.), *After Postmodernism: An Introduction to Critical Realism*, (New York: Athlone Press).
- Sewell, William H. Jr. (1992), "A Theory of Structure: Duality, Agency, and Transformation", *American Journal of Sociology*, 98 (1): 1-29.
- Smith, Steve (2000), "Wendt's World", *Review of International Studies*, 26 (1): 151-163.
- Strange Susan (1982), "Cave! Hic Dragones: A Critique of Regime Analysis", *International Organization*, 36 (2): 479-496.
- Strange, Susan (1998), *The retreat of the state: The diffusion of power in the world economy*, (Cambridge: Cambridge University Press).
- Thompson, John (1994), "The theory of structuration", Held, David ve John Thompson (Der.), *Social theory of modern societies: Anthony Giddens and his critics*, (Cambridge: Cambridge University Press): 56-76.
- Waltz, Kenneth (1979), *Theory of International Politics*, (Reading: Addison-Wesley).
- Wendt, Alexander (1987), "The Agent-Structure Problem in International Relations Theory", *International Organization*, 41 (3): 335-370.
- Wendt, Alexander (1991), "Bridging the Theory/Meta-Theory Gap in International Relations", *Review of International Studies*, 17 (4): 383-392.
- Wendt, Alexander (1992), "Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, 46 (2): 391-425.
- Wendt, Alexander (1999), *Social Theory of International Politics*, (Cambridge: Cambridge University Press).
- Wendt, Alexander ve Ian Shapiro (1997), "The Misunderstood Promise of Realist Social Theory", Monroe, Kristen Renwick (Der.) *Contemporary Empirical Political Theory*, (Berkeley: University of California Press): 166-187.
- Wight, Colin (1999), "They Shoot Dead Horses Don't They?: Locating Agency in the Agent-Structure Problematique", *European Journal of International Relations*, 5 (1): 109-142.
- Wight, Colin (2006), *Agents, Structures and International Relations*, (Cambridge: Cambridge University Press).
- Wight, Colin (2007), "A Manifesto for Scientific Realism in IR: Assuming the Can-Opener Won't Work", *Millenium Journal of International Studies*, 35 (2): 397-398.
- Wight, Colin ve Jonathan Joseph (2010), "Scientific Realism and International Relations", Jonathan Joseph ve Colin Wight (Der.), *Scientific Realism and International Relations*, (New York: Palgrave Macmillan): 1-30.
- Yalvaç, Faruk (2010), "Eleştirel Gerçekçilik: Uluslararası İlişkiler Kuramında Post-Pozitivizm Sonrası Aşama", *Uluslararası İlişkiler*, 6 (24): 3-32.